

GORCE

I. GEOGRAFIA

1. Wiadomości ogólne

a) Granice

Od przełęczy Sieniawskiej w dół Raby do ujścia Mszanki do Raby, następnie w górę Mszanki do przełęczy Przysłop. Dalej w dół Kamienicy do jej ujścia do Dunajca w miejscowości Zabrzeż. Stąd na południe w górę biegu Dunajca do Krościenka, skąd na zachód w górę potoku Krośnica aż do przełęczy Snozka. Dalej do zalewu Czorszyńskiego w rejonie ujścia Kluszkowianki i w górę biegu Dunajca do Nowego Targu. Dalej w górę Czarnego Dunajca aż do ujścia Lepietnicy. Następnie Charczynką na przełęcz Sieniawską.

b) Z czym graniczy:

Beskid Wyspowy: Chabówka – ujście Kamienicy do Dunajca

Beskid Sądecki: ujście Kamienicy do Dunajca – ujście Krośnicy do Dunajca

Pieniny: ujście Krośnicy do Dunajca – zbiornik Czorszyński

Kotlina Nowotarska: zbiornik Czorszyński – Charczynka, rejon miejscowości Lasek

Beskid Żywiecki (Pasma Podhalańskie): Charczynka – Chabówka.

c) Podział

- zasadnicza część Gorców – **Masyw Turbacza** z odchodzącymi od kulminacji długimi grzbietami w formie rozrogu,
- **Pasma Lubania** – mocno wyodrębniony, długi, równoleżnikowo ułożony grzbiet, oddzielony od Masywu Turbacza Przełęczą Knururowską,
- według dawnych podziałów do Gorców zaliczano również grzbiet od **Jasienia do Mogielicy**, ze względu na podobną budowę geologiczną (podjednostka bystrzycka płaszczowiny magurskiej). Dyskusyjna jest również przynależność do Gorców **Wielkiego Wierchu i Kiczory Kamienickiej**, które według regionalizacji Kondrackiego przynależą do Beskidu Wyspowego. W takim przypadku granica przebiega na południe od nich doliną potoku Głębień.

d) Główny grzbiet

- przeł. Sieniawska (St. Figiel) lub Rabska Góra (J. Nyka) – Kulakowy Wierch – Skalka – Jaworzyna – Stare Wierchy – Obidowiec – Rozdziele – Turbacz – Kiczora – Jaworzyna Kamienicka – Przysłop – Gorc – Wierch Lelonek – przeł. Wierch Młynne – Żdżar – Działek – Tworogi – Koziarnia.

2. Hydrografia

a) Rzeki

- wododział między dwiema głównymi rzekami, Rabą i Dunajcem, na odcinku od przeł. Sieniawskiej do Turbacza pokrywa się z grzbietem głównym, skąd biegnie przez Czoło Turbacza i Mostownicę do przeł. Borek, dalej na Kudłoń i Gorc Troszacki oraz polany Adamówki, Podskąły, Jaworzynka do przełęczy Przysłop,
- najdłuższym potokiem w Gorcach jest Kamienica – 33 km,
- największe dorzecze posiada Ochotnica – 109 km²,

- na przeł. Borek, obok której Kamienica przepływa w odległości kilku metrów, istnieje możliwość kaptażu, czyli przeciągnięcia w niedługim okresie geologicznym wód Kamienicy przez szybciej erodujące wody Koniny, podobnym miejscem jest także przełęcz Przysłop – tutaj wody Kamienicy może przejąć Mszanka,
- przełom Dunajca w Tylmanowej w odróżnieniu od pienińskiego (biały) zwany jest zielonym.

b) Jeziora

- największy stały zbiornik wodny to Pucółowski Stawek, jeziorko osuwiskowe na polanie Srokówki,
- jeziorka Zawadowskie i Iwanowskie na stokach Runka (praktycznie zarośnięte),
- niemal już zarośnięte jeziorka na polanie Jeziorne na stokach Wielkiego Wierchu oraz Pasterskiego Wierchu, w okolicy Zbójeckiego Placu przy polanie Średniak i na polanie Wierch Lubania pod Lubaniem,
- sztuczny zalew Czorszyński oddany do użytku w 1997 roku,
- baniory czyli baseny powstałe w stromo spadających potokach: na Koninie – Koński Banior, a na Kamienicy – Zielony Banior.

c) Wodospady

- Spad na Kamienicy, Szczawa – 2,2 m wysokości,
- pod Długą Polaną na Kowańcu,
- na Koninie przy Końskim Baniorze.

3. Komunikacja

a) Drogi

- **DK 47** – Kraków – Nowy Targ – Zakopane, słynna „Zakopianka”,
- **DW 968** – Mszana Dolna – Zabrzeż (odcinek Lubomierz – Szczawa wybudowano dopiero w 1969 r.),
- **DK 28** – trasa Karpacka (Zator – Medyka) Rabka-Zdrój – Mszana Dolna,
- **DW 969** – Nowy Targ – Krościenko – Tylmanowa – Zabrzeż – wzdłuż „zielonego” przełomu Dunajca.

DK – droga krajowa

DW – droga wojewódzka

Historycznie:

- „Królewska Droga” z Mszany Dolnej przez Porębę Wielką, Stare Wierchy, Obidową do Nowego Targu,
- Projektowana w latach międzywojennych droga im. Władysława Orkana z Mszany Dolnej przez Turbacz do Nowego Targu,
- Droga Knurowska (Gościniec Barabów) – strategiczna droga wojskowa wybudowana przez Austriaków na początku XX w., prowadzi ona z Knurowa do Ochotnicy Górnej Ustrzyk.

b) Koleje

- kolej transwersalna (1884), tu odcinek Mszana Dolna – Chabówka,
- Chabówka – Zakopane (1899), tu odcinek Chabówka – Nowy Targ,

- gorczańska kolejka leśna "konno-grawitacyjna" (1955–63), łączyła dolinę Kamienicy przysiółek Rzeki z tartakiem w Szczawie Bukówce. Trasa długości 8 km, 152 m różnicy wzniesień, kończyła się przy tartaku w Szczawie Bukówce. W kierunku Rzek składy wyciągane były zaprzęgami konnymi, z powrotem wózki z ładunkiem drewna puszczane były swobodnie, wykorzystując siłę grawitacji.

II. PRZYRODA

1. Przyroda nieożywiona

a) Budowa geologiczna

Na opisywanym terenie zalegają skały płaszczowiny magurskiej powstałe w wyniku procesów osadzania się materiału skalnego w pradawnych oceanach i późniejszego wypiętrzania i fałdowania. Tak powstały flisz składa się z naprzemianlegle ułożonych warstw piaskowców, łupków i zlepieńców, którym towarzyszą skały węglanowe takie jak wapień i margle. W wyniku długotrwałej erozji mniej odporne warstwy łupków ulegały szybszemu niszczeniu niż piaskowce, co doprowadziło do powstania obecnej formy. Także erozja przyczyniła się do powstania tzw. okien tektonicznych, gdzie spod płaszczowiny magurskiej wychodzą na powierzchnię warstwy krośnieńskie serii przedmagurskiej. Na terenie Gorców występują dwa okna tektoniczne: w rejonie Mszany Dolnej i znacznie mniejsze w rejonie Szczawy. Niezwykle interesująca z geologicznego punktu widzenia jest góra Wdżar zbudowana z andezytu. Jest to skała magmowa powstała ze stygnącej magmy, która podczas fałdowania wypłynęła ku wierzchnim warstwom. Na Wdżarze znajdują się trzy kamieniołomy: Snozka, Tylka i Lisi Łom. Z andezytu zbudowana jest także Sołtysia Góra nad Krośnicą.

b) Źródła mineralne

Rabka-Zdrój (status uzdrowiska) – **solanki** (jedne z najsilniejszych wód solankowych w Europie):

- chlorkowo-sodowo-jodkowo-bromkowe,
- wody leczą: choroby dróg oddechowych, choroby reumatologiczne, ortopedyczne, otyłość i osteoporozę,
- wody rabczańskie: **Krakus, Warzelnia, Helena, Rabka 18, 19, IG-2**
- wody podawane w Rabce, ale wydobywane w Szczawnicy:
- **Jan**
- **Józef** – również choroby układu trawienia
- **Józefina**
- **Stefan**

Szczawa – szczawy:

- alkaliczno-słone,
- alkaliczno-siarkowe,
- żelaziste,
- wody leczą: choroby układu oddechowego, moczowego, pokarmowego, cukrzycę i otyłość,
- **Hanna**
- **Dziedzila**

- **Szczawa I** – również choroby krwi
- **Szczawa II** – również choroby układu nerwowego

Poręba Wielka:

- odwiert gorącej solanki jodobromowej (w 2015 roku rozpoczęto budowę kompleksu basenów termalnych).

Nowy Targ / Waksmund:

- siarkowodorowe.

c) Atrakcje przyrody nieożywionej

– Skąki

- ambony skalne na pol. Rozdziele i na Czołe Turbacza („Kamień Konfederatów”) – z ciekawymi inskrypcjami,
- Kudłowski Baca, masywna skała przy szlaku czarnym na Kudłoń,
- Czuby Gronik przy szlaku spacerowym z Rzek na Jaworzynę Kamienicką,
- Białe Skąki w masywie Kudłonia,
- turnice w masywie Kiczory,
- wychodnie na: Gorcu, Mostownicy, Wyszni, Kudłoni, Turbaczu, Lubaniu itd.

– Jaskinie

- Jaskinia w Kleninie – najdłuższa jaskinia Gorców – 52,5 m długości oraz 12 m głębokości,
- Zbójcka Jama – obecnie druga w Gorcach – 48 m długości, 11 głębokości – na pn. od Bulandowej Kapliczki,
- Wietrzna Dziura w dol. potoku Gorcowy (nie do znalezienia),
- Zbójckie Dziury przy czerwonym szlaku z Lubania do Krościenka w okolicach Jaworzynki,
- Jama w Ruchtowskim Groniku poniżej Bukowiny Waksmundzkiej w stronę Doliny Łopusznej,
- Liczne w masywie Kiczory.

– inne

- osuwiska znajdują się w dolinach potoków Zasadne i Głębieńiec,
- odkrywka piaskowca na Baszcie nad Tylmanową, znajdowała się tam wychodnia skalna, którą wysadzono w czasie kampanii wrześniowej,
- gołoborze na stokach Tworogów,
- w dawnej epoce geologicznej, w wyniku wypiętrzenia się skał w rejonie Tylmanowej powstało z wód Dunajca ogromne jezioro sięgające aż po Dębno. Wraz z osadami naniesionymi przez wodę zachowały się w tym rejonie resztki roślin plioceńskich odkrytych i opisanych przez Władysława Szafera.

2. Ochrona przyrody

a) Parki narodowe

Gorczański Park Narodowy:

Informacje ogólne:

- siedziba – Poręba Wielka,
- symbol – salamandra plamista.

Historia:

- pierwsze próby ochrony gorczańskiej przyrody – w latach międzywojennych. PTT przeciwstawiło się budowie drogi z Mszany przez Turbacz do Nowego Targu (droga im. Władysława Orkana),
- w 1927 z inicjatywy Tadeusza Świerza-Zaleskiego oraz hr. Adama Starzeńskiego powstał na terenach należących do hr. Ludwika Wodzickiego pierwszy rezerwat przyrody im. Władysława Orkana o pow. 114 ha obejmujący rejon polan Szalasiska i Średnie oraz Dolinę Potoku Turbacz,
- w 1964 został utworzony nowy (reaktywowany – poprzedni został zlikwidowany w 1945 r.) rezerwat „Turbacz” im. Władysława Orkana i poszerzony do 319 ha,
- Gorczański Rezerwat Żubra w dolinie Łopusznej utworzony 1950 roku z zamiarem restytucji tego gatunku. Zlikwidowany trzy lata później z powodu epidemii pryszczycy, w wyniku której padły wszystkie żubry,
- w 1970 powstał na 113 ha rez. Dolina Łopusznej,
- w 1979 połączono rezerваты „Turbacz” i „Dolina Łopusznej” w jeden rezerwat „Gorce” o powierzchni 2422 ha,
- po wieloletnich staraniach w 1981 utworzono Gorczański PN o pow. 5908 ha, powiększony w 1997 do 7029 ha oraz otulinę GPN o powierzchni 16 647 ha. Niestety nie obejmuje wielu cennych przyrodniczo terenów. Poza parkiem pozostaje między innymi całe Pasma Lubania,
- w latach 2009–2010 ze środków Fundacji Eko-Fundusz został zakupiony areał borów górnoreglowych porastających szczyt i północno-wschodnie stoki Turbacza, teren ten wymaga włączenia w granice GPN.

b) Rezerваты

- „Modrzewie” na południowych stokach Lubania utworzony w 1935 roku, reaktywowany po wojnie w 1948 roku.

c) Cenne przyrodniczo obszary niepodlegające ochronie rezerwatowej

- tzw. rezerwat „Księży Las” pod Marszałkiem.

d) Opłaty za wstęp do GPN

W okresie od 1 maja do 31 października wstęp na niektóre obszary Parku jest płatny. Opłaty pobierane są od turystów odwiedzających:

- szlak w dolinie potoku Turbacz na odcinku Hucisko – Olszowy potok,
- szlak w dolinie Olszowego potoku na odcinku polana Hucisko – Poręba Górna,
- szlak niebieski na odcinku polana Hucisko – Czoło Turbacza,
- szlak zielony na odcinku polana Tobołów – Obidowiec,
- ścieżki edukacyjne Dolina potoku Turbacz, Na Turbaczyk.

III. HISTORIA

1. Prehistoria:

Najstarsze ślady świadczące o pobycie człowieka pochodzą z neolitu, a natrafiono na nie w Kłodnem, Dębnie, w borze Grel k/Ludźmierza i w Rokicinach Podhalańskich. W okresie kultury łużyckiej istniało grodzisko na Babiej Górze nad Zabrzeżą, tam też stał gródek w XII i XIII w.

2. Średniowiecze i dzieje cystersów:

We wczesnym średniowieczu wyprawy wojenne na teren dzisiejszej Słowacji urządzał Bolesław Chrobry, już wtedy obszar Gorców na trwałe był przynależny do Polski. Doliną Dunajca do Krościenka i dalej na Węgry biegł ważny szlak handlowy, mniejsze znaczenie odgrywała dolina Raby.

W 1234 roku wojewoda krakowski Teodor z Ruszczy herbu Gryf otrzymał od Henryka Brodatego prawo osadzania w widłach Białego i Czarnego Dunajca i w dolinie Lepietnicy. Do Ludźmierza sprowadził cystersów z Jędrzejowa. Zakonnicy po kilku latach przenieśli się do Szczyrzycy, jednak nadal mieli w posiadaniu prawie całe Podhale i prawobrzeżne dorzecze Raby, zakładając na tych terenach pierwsze osady.

Pomiędzy Szczyrzycem a Ludźmierzem istniał popularny trakt, biegnący przez Skrzydlną, Mszanę i Porębę w samo serce gór i dalej doliną Lepietnicy, od 1521 r. noszący nazwę „Drogi Królewskiej”. Przed rokiem 1327 powstało miasto Nowy Targ w pobliżu miejsca, gdzie istniała wieś Stare Cło. Ponowna lokacja miasta nastąpiła w 1346 r. w widłach Białego oraz Czarnego Dunajca.

W latach 1335–1338 cystersi utracili prawie całe Podhale na rzecz króla Kazimierza Wielkiego, z powodu zbyt słabej akcji kolonizacyjnej, pozostały im Ludźmierz, Krauszów i później wyprocesowany Rogoźnik. Jan Długosz podaje natomiast, że król Ludwik Węgierski skonfiskował dobra cysterskie, rzekomo za bicie fałszywej monety przez Żyda, dzierżawiącego od zakonu zameczek w Szaflarach (wersja mało prawdopodobna). Z pozostałych dóbr utworzono starostwo nowotarskie. W tym czasie wschodnia część Gorców była pod wpływem starosądeckich klarysek. W XIV w. tereny te wróciły do rąk króla, utworzono z nich starostwo czorsztyńskie. Dębno i Ostrowsko były samodzielną tenutą królewską, a Łopuszna i Harkłowa stanowiły własność rycerską.

Za czasów Kazimierza Wielkiego lokowano na prawie niemieckim większość istniejących dzisiaj wsi, przy czym osadnictwo było głównie polskie, jedynie po stronie południowej ścierało się z ciągnącym ze Spisza żywiołem niemieckim. Na początku XV w. w Beskidach pojawili się Wołosi, penetrując w głąb gór i zasiedlając niedostępne wcześniej miejsca. Ochotnica jest prawdopodobnie pierwszą wsią lokowaną na prawie wołoskim (1416 rok, osadzca Dawid Wołoch). Za sprawą Wołochów właśnie rozwinęła się kultura i gospodarka pasterska, tak istotna w późniejszym życiu górali.

Starostwa często były oddawane w dzierżawę, nowotarskie w XV w. było w rękach Ratułdów, a w XVI w. należało do rodu Pieniążków, którzy posiadali też klucz dobrzański. W 1607 r. po północnej stronie Gorców powstał klucz porębski, utworzony z ziem kupionych przez Sebastiana Lubomirskiego za szyb solny w Lednicy. Powstały tam liczne zakłady rzemieślnicze – potażarnie, tartaki, huty szkła.

3. Bunt chłopskie:

W wieku XVII zaznaczył się rosnący ucisk ludności wiejskiej. Na Nowotarszczyźnie okrutny dzierżawca Mikołaj Komorowski dwukrotnie odpierał bunt chłopskie, w 1630 oraz 1631 roku. W starostwie czorsztyńskim pod twardą ręką starosty Baranowskiego wybuchł w 1651 r. bunt pod wodzą Kostki-Napierskiego. 12 czerwca wyruszył on zbrojnie z Nowego Targu, by 15 czerwca po przejściu przez góry zająć słabo strzeżony zamek. Jednak poparcie górali było

niewielkie i po kilku dniach oporu Kostka-Napierski został pojmany i stracony w Krakowie przez wbicie na pal. Jego postać jako obrońcy uciśnionego ludu obrosła legendą, jednak dzisiaj uważa się, że działał on w celach dywersyjnych, będąc w zмовie z przywódcami szalejącego na wschodzie buntu Chmielnickiego. W 1669 r. na teren starostwa nowotarskiego przybyła na hibernę chorągiew Jana Wielopolskiego – starosty nowotarskiego. Żołnierze, którzy delikatnie mówiąc, na zbyt wiele sobie pozwalali, zrazili do siebie miejscową ludność. Chłopi napadli miejsca stacjonowania wojska w Czarnym Dunajcu, a później siedzibę główną w Nowym Targu, grożąc puszczaniem miasta z dymem. W wyniku tych działań chorągiew uciekła z Podhala. Pod koniec kwietnia 1670 roku na Podhale (przypuszczalnie przez Przełęcz Pieniążkowską) przybywa siedem chorągwi zaciężnych wysłanych przez hetmana Jana Sobieskiego. 1 maja pod Nowym Targiem (w okolicach stacji PKP) dochodzi do bitwy, w której chłopi wykorzystują kilka armat własnej produkcji wykonanych z wydrążonych pni bukowych i spiętych żelaznymi obręczami. Zaciężne chorągwie pokonują chłopów. Dwie bukowe armaty zostają zabrane na pokaz do Krakowa.

4. Zbójnictwo:

Na wiek XVII przypada też największy rozkwit zbójnictwa w Beskidach. W kompani Wasyla walczyli w XVI w. Kłap z Ochotnicy i Bródka z Tylmanowej. W Gorcach, szczególnie w rejonach Ochotnicy, przebywali Jędrzej Sawka z Hańczowej, który wspomagał Kostkę-Napierskiego, a później dzielnie walczył ze Szwedami, oraz najbardziej znany – Józef Baczyński, harnaś pochodzący ze Skawicy, schwytany w Dobrej w 1735 roku.

5. Ostatnie lata państwa polskiego i czas rozbiorów:

W 1734 r. Gorce zostały splądrowane przez kozaków sprowadzonych przez Teodora Lubomirskiego. Wyprzedzając I rozbiór Polski, Maria Teresa już w 1769 r. pod pretekstem utworzenia kordonu sanitarnego zagarnęła Spisz. Rok później, w 1770 r. Austria zajęła starostwa czorsztyńskie, nowotarskie i nowosądeckie. Okres 1770–1772 to jedyny czas, kiedy przez Gorce przebiega granica państwowa! W czasie konfederacji barskiej w Nowym Targu Charles François Dumouriez sporządza pierwszy opis bitwy lanckorońskiej, w której został pokonany przez Aleksandra Suworowa. W latach 1819–24 rozprzedano królewszczyzny, okolice Nowego Targu przeszły w ręce Stadnickich, Czorsztyna w ręce Drohojowskich, a Grywałd i Tylkę kupili Grossowie. Mimo zniesienia pańszczyzny w 1848 r. sytuacja chłopów nie poprawiła się, wsie były przeludnione i nie dla wszystkich starczało ziemi. Częste były pobory na wieloletnią służbę do wojska. Zniesienie serwitutów leśnych spowodowało ubytek polan do wypasu o połowę. Jednocześnie wielcy właściciele lasów prowadzili rabunkową gospodarkę leśną.

W I połowie XIX w. nastąpił rozwój uzdrowisk w Rabce i Krościenku. Wtedy też powstała papiernia M. Marszałkowicza w Kamienicy. Poprowadzenie linii kolejowej z Suchej Beskidzkiej do Nowego Sącza przez Chabówkę w roku 1884 przyczyniło się do szczególnego rozwoju tego regionu.

Ośrodkiem myśli niepodległościowej w czasie zaborów stał się dworek Tetmajerów w Łopusznej, gdzie gościli m.in. Seweryn Goszczyński i Jan Kanty Andrusikiewicz.

6. Kampania wrześniowa:

Ważny i trudny okres przeżywały Gorce w czasie kampanii wrześniowej i okupacji. Rejon ten chroniony był przez Armię Kraków dowodzoną przez gen. Antoniego Szylinga. Ataki niemieckie prowadzone były od południa, ze strony Słowacji. Po zach. stronie pozycję obronną stanowiła linia idąca przez Górę Ludwiki, Wysoką, Skawę Górną, Rokiciny, Rdzawkę do Poniec, broniona przez I Brygadę Górską wzmocnioną 10 Brygadą Kawalerii Zmotoryzowanej płk. Stanisława

Maczka. Niemcy 1 września 1939 r. dotarli do Rabki, po ciężkich walkach przełamali linię obronną w okolicach Jordanowa i wówczas płk. Maczek wycofał się na linię Tokarnia – Krzczonów – Pcim – Kasina Wielka (z 2 na 3 września 1939 r.). Tymczasem po zajęciu Krościenka 2 września 1939 r. ciężkie walki toczyły się w wąskiej dolinie Dunajca, w rejonie Kłodnego i potem koło Baszty nad Tylmanową, gdzie skuteczny opór stawiały jednostki kpt. Romana Wróblewskiego i płk. Aleksandra Stawarza. Jednak przez słabo bronioną przeł. Knurowską przeszła łatwo piechota słowacka i niemiecka i połączywszy się w Ochotnicy z oddziałami słowackimi, które przeszły do doliny z Kluszkowiec przez Lubań, zagrażała otoczeniem wojsk polskich, które w tej sytuacji 4 września 1939 r. wycofały się do kotliny sądeckiej pozostawiając tym samym cały teren Gorców w rękach niemieckich.

7. Partyzanci:

Mimo klęski Gorce nie opustoszały. Już 6 września na Turbaczu był ks. Justyn Bulanda z Rabki. Schroniskiem kierowała Aniela Batkiewicz, następnie jej córka Michalina, które potajemnie połączyły się linią telefoniczną z domem na Kowańcu. Aktywnie zaczęło działać podziemie. W 1941 r. w Nowym Targu powstał Inspektorat Związku Walki Zbrojnej, przekształcony w formację Armii Krajowej, do której szeregów dołączyli w 1942 r. członkowie rozbitej Konfederacji Tatrzańskiej. Od 1943 r. w okolicach Turbacza stacjonowały, podporządkowane Obwodowi AK w N. Targu oddziały Józefa Kurasia „Orła”, Dunina Borkowskiego i Henryka Radosińskiego (który jeszcze w 1941 r. stworzył na Turbaczu punkt przerzutowy). 17 lipca 1943 Niemcy odkryli linię telefoniczną na Turbacz i spacyfikowali schronisko. Zginęła wówczas biegnąca ostrzec partyzantów Albina Białoń, na Hali Długiej, w miejscu gdzie poległa, stoi dziś pamiątkowy krzyż. Od tego czasu partyzanci przebywali w ziemiankach na pol. Stawieniec i pod Kiczorą. W listopadzie dowódca AK „Wilk” Krystyn Więckowski „Zawisza” wydał rozkaz spalenia schroniska, którego od lipca stale pilnowali Niemcy.

Także schronisko na Starych Wierchach było bazą dla wielu oddziałów partyzanckich, m.in. Adama Stabrawy „Borowego”, Juliana Zapalę „Lamparta” potem dużego oddziału „Setka-Limba” dowodzonego przez Tadeusza Cedro „Żbika”. Swojego człowieka miała partyzantka w osobie Ernesta Durkalca „Sława” gospodarzącego w schronisku na Lubaniu. Dochodziło również do współpracy oddziałów AK z licznymi grupami radzieckimi, zespolonymi pod dowództwem Iwana Fiodorowicza Zołotara.

Względnie dużą swobodą cieszył się w czasie okupacji rejon Ochotnicy zwany Wolną Republiką Partyzancką, w której żołnierze AK stanowili władzę, po zdobyciu dużej ilości broni w maju 1943 r. Wiele akcji zaczepnych przeprowadzili tam Julian Zapalę i Krystyn Więckowski. Niemcy próbowali, jednak bezskutecznie, likwidować grupy partyzanckie. Obława przeprowadzona w sierpniu 1943 r. w sile 400 osób zakończyła się fiaskiem, podobnie jak atak 500 żołnierzy niemieckich i ukraińskich w dniach 18–22 października 1944 r., zakończony wygraną partyzantów (z jednym zabitym i kilkoma zaginionymi) Lamparta i Zołotara. Jednak bezbronna okazała się ludność cywilna Ochotnicy. Już na początku 1944 r. po jednej z akcji partyzantów Niemcy rozstrzelali 40 zakładników, a 23 grudnia 1944 r. miała miejsce tzw. „krwawa wigilia”, kiedy to zamordowano 56 osób, w tym 19 dzieci i 21 kobiet. Ku ich czci wybudowano w Ochotnicy pomnik przedstawiający jedną z ofiar masakry, Marię Kawalec, trzymającą w ręku dziecko.

Na oddzielną uwagę zasługują losy Józefa Kurasia z Waksmundu, początkowo walczącego w Konfederacji Tatrzańskiej, później w AK pod ps. „Orzeł”. Po zastrzeleniu przez jego oddział konfidentów na polanie Gabrowej, Niemcy spalili jego dom, mordując całą rodzinę. Po tej tragedii Kuraś zmienił swój pseudonim na „Ogień”. Na św. Szczepana 1943 roku tak niefrasobliwie zabawiał się w Ochotnicy, że Niemcy, idąc po jego śladach, dotarli do obozu oddziału AK „Wilk” pod Czerwonym Groniem i doszczętnie rozbili oddział. „Ogień” zdezerterował z AK, przez co

został skazany zaocznie na karę śmierci i na własną rękę tworzył w górach oddziały. Do Nowego Targu wjechał na czołgach radzieckich i miał zostać komendantem milicji, ale kiedy zorientował się, że ze swą przeszłością może trafić za kratki, zbiegł do lasu walczyć z władzą ludową. 21 lutego 1947 roku „Ogień” został osaczony w Ostrowsku, gdzie w jednym z budynków strzelił sobie w głowę. Rannego „Ognia” zabrano do szpitala w Nowym Targu, gdzie 22 lutego 1947 r. w wyniku odniesionych ran zmarł.

IV. ETNOGRAFIA

Gorce zamieszkują następujące grupy etnograficzne:

- Górale Podhalańscy: Obidowa, Klikuszowa, Lasek, Trute, Ludźmierz, Nowy Targ, Waksmund, Ostrowsko, Łopuszna, Harkłowa, Knurów, Szlembark, Dębno, Huba, Mizerna, Maniowy, Kluszkowce oraz pod dużym wpływem Górali Podhalańskich – Ochotnica Górna i Dolna oraz w górnym biegu Raby i jej dopływów miejscowości takie jak: Sieniawa, Raba Wyżna, Rokiciny Podhalańskie, Chabówka, Rabka-Zdrój, Ponice, Rdzawka – ludność nazywana jest czasem Góralami Rabczańskimi,
- Górale Pienińscy: Krośnica, Grywałd, Krościenko, Tylmanowa,
- Górale Sądeccy: Zabrzeż oraz wyróżniający się z tej grupy Górale Biali: Kamienica, Szczawa,
- Kliszczacy – na dawnej granicy kliszczaczko-zagórzańskiej – Rabka-Zdrój, Chabówka – patrz Górale Podhalańscy,
- Zagórzanie: Raba Niżna, Olszówka, Poręba Wielka, Niedźwiedź, Podobin, Konina, Mszana Dolna, Mszana Górna, Lubomierz.

2. Zabudowa/Architektura

a) Charakterystyka

1. Drewniane gotyckie kościoły podhalańskie:

- w Dębnie p.w. św. Michała Archanioła (z końca XV w.), wpisany na listę UNESCO w 2003r.,
- w Łopusznej p.w. św. Trójcy i Antoniego Opata (z 1504 r.),
- w Harkłowej, Narodzenia NMP, koniec XV w.,
- w Nowym Targu, św. Anny, pocz. XVI w. (znajduje się w przyjętych granicach Gorców),
- w Grywałdzie, św. Marcina II poł. XV w. (znajduje się w przyjętych granicach Gorców).

2. Inne kościoły drewniane:

- w Rabce (1606 r. p.w. Marii Magdaleny, obecnie mieści się tam muzeum etnograficzne im. Władysława Orkana),
- w Tylmanowej (z roku 1756, p.w. św. Mikołaja),
- w Sieniawie (kaplica z 1740 r. p.w. św. Antoniego Padewskiego),
- w Maniowach (kaplica cmentarna z 1723 r. p.w. św. Sebastiana),
- w Ochotnicy Dolnej (z roku 1816, p.w. Znalezienia Krzyża Świętego),
- w Lubomierzu (zbudowany w roku 1913 na miejscu kaplicy z 1833 r. p.w. św. Józefa),
- w Szczawie (zbudowany w latach 1958–59, p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa),
- w Chabówce (pod Piątkową z 1757 r. p.w. św. Krzyża, spłonął częściowo w 1994 r., konsekrowany ponownie 9 VI 2002 r.),

- w latach 90. spłonęły zabytkowe kościoły w Niedźwiedziu (1992) i Olszówce (1993),
- w 2003 r. został rozebrany drewniany kościół z 1909 r. w Ochotnicy Górnej.

3. Inne (np. izby regionalne, wydarzenia/imprezy cykliczne, ciekawostki, zwyczaje)

- Spotkanie z Janem Pawłem II – Lubomierz Rzeki,
- Święto Ludzi Gór – druga niedziela sierpnia, Kaplica Partyzancka na Polanie Rusnakowej,
- WinterCamp na Turbaczu,
- Maraton Gorce.

V. ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE

1. Schroniska i ich historia:

- pierwsze schronisko wybudowano w 1925 r. na polanie Wisielakówka pod Turbaczem, spalone przez kłusowników po ośmiu latach – 1933 r.,
- Stare Wierchy 1933 r., spalone w styczniu 1945 r. przez wycofujące się oddziały niemieckie, obecne z 1974 r. im. Czesława Trybowskiego,
- Lubań 1938 r., zbudowane przez TTN na Samorodach, spalone przez Niemców we wrześniu 1944 r.,
- pod Turbaczem 1938 r. na Polanie Wolnica, nie przetrwało wojny – spalone przez partyzantów w 1943 r., obecne z 1958 r. im. Władysława Orkana projektu Anny Górskiej,
- na polanie Wyrobki pod Lubaniem w 1975 r. zostaje otwarta baczówka turystyki kwalifikowanej – spłonęła w 1978 r.,
- baczówka turystyki kwalifikowanej na Maciejowej z 1977 r.,
- schronisko "Koliba" na Łapsowej Polanie, prowadzone przez PTTK od 1968 r. do końca lat 70. XX wieku, od wiosny 2017 roku ponownie przyjmuje turystów,
- w planach jest budowa schroniska na Lubaniu.

2. Inne obiekty noclegowe:

Bazy namiotowe:

- Baza namiotowa SKPG Kraków na Lubaniu,
- Baza namiotowa SKPG Kraków na Halach Gorcowskich pod Gorcem,
- Pola namiotowe GPN-u na Polanie Trusiówka (Rzeki) oraz na Polanie Oberówka (Koninki).

Inne obiekty:

- schronisko studenckie „Gorczańska Chata” (dawna „Hawiarska Koliba”) nad doliną Jamnego,
- Baczówka na Polanie Gorc Kamienicki – prywatna,
- Schronisko na Skałce – obiekt prywatny,
- Schronisko harcerskie "Bene" na polanie Jaworzyna Obidowska,
- PTSM – Ochotnica Górna Ustrzyk,
- Stacja turystyczna Studzionki,
- schronisko prywatne na Przełęczy Knurowskiej (przy Głównym Szlaku Beskidzkim).

3. Szlaki

Ważniejsze szlaki:

- czerwony, fragment Głównego Szlaku Beskidzkiego, z Rabki do Krościenka,

- niebieski, fragment dalekobieżnego Wielki Rogacz – Tarnów, tu: Snozka – Kamienica,
- niebieski, fragment dalekobieżnego szlaku Kacwin – Brzeźnica na Pogórzu Wielickim, tu: Łopuszna – Rabka – Zaryte,
- żółty z Nowego Targu do Tymbarku, odcinek Turbacz – prz. Przysłop zwany jest szlakiem 10-ciu polan, polany na szlaku: Wolnica, Hala Turbacz, Przysłop, Polanczyca, Pustak, Gorc Troszacki, Adamówka, Stonogówka, Podskąły, Jaworzynka,
- nowe szlaki na Lubań:
 - niebieski, Huba – pod Kotelnicą,
 - zielony, Maniowy – polana Kudów,
 - żółty, Czorsztyn – Lubań,
- czarny z Rabki-Zdroju do Mszany Dolnej – im. Elfrydy Trybowskiej i Juliana Tolińskiego, wyznakowany w 2012r,
- czarny z Łopusznej na Zielenicę nosi imię Seweryna Goszczyńskiego,
- zmiana przebiegu szlaku niebieskiego, który prowadził z Nowego Targu przez Dział i Buflak – obecnie zaczyna się w Nowym Targu Kowańcu, początkowo biegnie doliną Potoku Robów razem ze szlakiem zielonym, a następnie przez Marfianą Górę i w okolicach Polany Łapsowej prowadzi jak dawniej.

Ścieżki edukacyjne Gorczańskiego Parku Narodowego:

1. Dolina Gorcowego Potoku
2. Dolina Kamienicy
3. Dolina potoku Jaszcz
4. Dolina potoku Turbacz
5. Na Turbaczyk
6. Park podworski hrabiów Wodzickich i góra Chabówka
7. Wokół doliny Poręby
8. Z Łopusznej na Jankówki
9. Z Turbacza na Jaworzynę Kamienicką
10. Partyzancką ścieżką na Turbacz

4. Ośrodki narciarskie

Wyciągi narciarskie:

- Czorsztyn-Ski – ośrodek narciarski w Kluszkowcach umiejscowiony na górze Wdżar,
- kolejka krzesełkowa i wyciągi narciarskie w Koninkach pod Tobołowem,
- „Polczakówka” na stokach Królewskiej Góry w Rabce-Zarytem,
- Lubomierz Ski pod Jaworzynką,
- Długa Polana na Kowańcu oraz Zadział w Nowym Targu,
- "U Żura" w Chabówce,
- stacja narciarska "Polanki-Ski" w Szczawie pod Małą Kiczorą,
- wyciągi w Łopusznej,
- pod Kulakowym Wierchem,
- w Obidowej.

5. Inne atrakcje turystyczne (typu zjeżdżalnie grawitacyjne itp.):

- zjeżdżalnia grawitacyjna z góry Wdżar,
- Bikepark w Kluszkowcach.

6. Ratownictwo górskie

Gorce leżą na terenie działania Grupy Podhalańskiej GOPR, utworzonej w 1954 r., ze stacją centralną w Rabce-Zdroju. Poza Rabką dyżur całodobowy pełniony jest także w dyżurce w schronisku pod Turbaczem. Stacje ratunkowe znajdują się również w Nowym Targu na Długiej Polanie oraz w sezonie zimowym przy większości wyciągów narciarskich (m. in. Tobołów, Wdżar, Polczakówka, Lubomierz, Szczawa, Długa Polana).

VI. OSOBY ZWIĄZANE Z REGIONEM

- **Władysław Orkan** – prawdziwe nazwisko to Franciszek Ksawery Smaciarz (Szmaciarz), zmienione na Smreczyński (Władysław Orkan to pseudonim artystyczny). Wybitny pisarz, poeta i nowelista urodzony w Porębie Wielkiej. Jego twórczość była mocno związana z Gorcami. Twórca m.in. „W Roztokach”, „Komornicy”, „Drzewiej”. Znamca literatury ukraińskiej,
- **Seweryn Goszczyński** – pisarz i konspirator, przebywał w dworze Tetmajerów w Łopusznej, pierwszy rozślawił piękno Gorców, tutaj powstały notatki do „Sobótki” i znakomitych „Dzienników podróży do Tatrów”,
- **Jan Kanty Andrusikiewicz** – przywódca powstania Choczołowskiego (1846), pochowany w Kamienicy,
- **Ksiądz profesor Józef Tischner** – współczesny filozof i teolog, rodem ze Starego Sącza, wieloletni mieszkaniec Łopusznej,
- **rodzina Tetmajerów** – dwór w Łopusznej należał do Włodzimierza Leona Tetmajera, który ożenił się z Ludwiką Lisicką. Tetmajerowie mieli też dwory w Harklowej (gdzie ur. się Włodzimierz), Ludźmierzu (miejsce urodzin Kazimierza Przerwy-Tetmajera) i w Ochotnicy Dolnej, niedaleko dzisiejszego kościoła,
- **Józef Kuraś „Ogień”** – partyzant, zasłynął przede wszystkim z partyzantki antykomunistycznej, dowódca zgrupowania „Błyskawica”, postać kontrowersyjna uważana przez jednych za bohatera, a przez drugich za bandytę,
- **Tomasz Chlipała (Bulanda)** – najbardziej znany baca gorczański, na przełomie wieków wypasał owce na pol. Jaworzyna Kamienicka, gdzie stoi zbudowana przez niego w 1904 r. kapliczka zwana Bulandową, zasłynął z uprawiania magii i czarów oraz cudownego uzdrawiania,
- **Ks. kardynał Stanisław Dziwisz** – urodził się w Rabie Wyżnej, osobisty sekretarz i prawa ręka Jana Pawła II, w 2003 r. został wyniesiony do godności arcybiskupa, w 2005 r. po śmierci JP II został nominowany przez papieża Benedykta XVI metropolitą krakowskim,
- **Sławomir Zapala, ps. Sławomir** – twórca nowego gatunku muzycznego rock-polo. Autor takich hitów jak: „Megiera”, „Ni mom hektara” czy „Miłość w Zakopanem”, pochodzi z Koniny.

VII. MIEJSCOWOŚCI (z zabytkami, muzeami, sanktuariami oraz innymi atrakcjami turystycznymi)

- Nowy Targ – kościół p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej z XIV w. przebudowany w stylu barokowym, średniowieczny układ rynku wraz z ratuszem, zabytkowy budynek gimnazjum, przy ulicach Ogrodowej i Długiej nieliczne już drewniane domy ustawione

frontem do ulicy, z sienią przejazdową, warty uwagi XX w. kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa z monumentalnym ołtarzem przedstawiającym Ostatnią Wieczerzę, kirkut, lotnisko założone w 1930 r. – siedziba Aeroklubu Tatrzańskiego, w 1979 r. Jan Paweł II odprawił na nim Mszę Św., budynek LO im. S. Goszczyńskiego zaprojektowany przez Teodora Talowskiego,

- Ludźmierz – miejsce urodzenia Kazimierza Przerwy-Tetmajera, w centrum wsi tatrzański głaz postawiony w hołdzie temuż poecie, pozostałości zabudowań dworskich Tetmajerów, Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala, XIX-wieczny kościół – Bazylika Mniejsza, w 1997 r. Jan Paweł II prowadził różaniec,
- Klikuszowa – kościół z XIX w. p.w. św. Marcina, ziemny fort artyleryjski z 1914 r., wał graniczny z 1770 r.,
- Sieniawa – dworek z XVIII/XIX, zabytkowy spichlerz z XIX w.,
- Raba Wyżna – dwór w stylu secesyjnym z 1902 r. zbudowany dla Jana Zdunia, murowany kościół p.w. św. Stanisława z wieku XVII. W Rabie Wyżej urodził się ks. kardynał Stanisław Dziwisz,
- Rokiciny Podhalańskie – dwór z początku XX w., przebudowany w 1928 r. w formie willi, zamieszkiwany przez Zgromadzenie Sióstr Urszulanek. Na peronie przystanku PKP oryginalna poczekalnia wykonana z pudła starego wagonu pasażerskiego,
- Rabka-Zdrój – „Organistówka” z 1860 r., kaplica cmentarna rodziny Zubrzyckich z 1892, kościół parafialny neogotycki p.w. św. Marii Magdaleny z 1925 r., wille z XIX wieku ukazujące typowe budownictwo uzdrowskie, Rabkoland – wesołe miasteczko, Teatr Lalek „Rabcio”, pomnik św. Mikołaja przed budynkiem stacji PKP, pijalnia wód mineralnych, park uzdrowski oraz tężnia oddana do użytku w czerwcu 2009 r.,
- Raba Niżna – XIX-wieczny dwór klasycystyczny,
- Mszana Dolna – kościół neogotycki p.w. św. Michała Archaniola z 1901 r., park podworski z murowanym spichlerzem z XVIII w., kirkut z XVIII w.,
- Poręba Wielka – park podworski Wodzickich z pozostałościami zabudowań dworskich (m.in. oficyna), siedziba Gorczańskiego Parku Narodowego,
- Niedźwiedź – na cmentarzu pochowany kpt. Julian Zapała ps. „Lampart”, w centrum wsi przeniesiony z Nowego Targu pomnik W. Orkana,
- Kamienica – XIX-wieczny murowany klasycystyczny dwór, zabytkowa plebania i poczta, na cmentarzu obok kaplicy Szalayów pochowany przywódca powstania Chochołowskiego – Jan Kanty Andrusikiewicz, który w latach 1848–50 pracował w pielni Marszałkowicza,
- Zabrzeż – ośrodek sadowniczy,
- Ochotnica Dolna – w centrum wsi znajduje się pomnik upamiętniający pacyfikację z 23.12.1944 r. zwaną „Krwawą Wigilią”, przedstawiający Marię Kawalec z dzieckiem na ręku, w dolinie potoku Młynne ruiny młyna – miejsce śmierci ludności Ochotnicy podczas „Krwawej Wigilii”,
- Ochotnica Górna – najstarszy szałas w Gorcach z 1839 roku „Kurnytowa Koliba”,
- Tylmanowa – murowany dwór klasycystyczny z 1840 r.,
- Krościenko – kościół p.w. Wszystkich Świętych z XIV w. przebudowany w stylu barokowym, drewniana małomiasteczkowa zabudowa, „Stary Dwór” z XIX w. rodziny Grossów (obecnie siedziba nadleśnictwa), pomnik Władysława Jagiełły z 1910 r., siedziba Pienińskiego Parku Narodowego, źródła mineralne na Zawodziu, pozostałości kirkutu (400 m na północ od „nowego kościoła”), Kopia Górka – Centrum ruchu Światło-Życie, warty uwagi betonowy most na Dunajcu im. Józefa Piłsudskiego,

- Kluszkowce – na półwyspie Stylchen znajduje się Osada Turystyczna Czorsztyn – zespół zabytkowych drewnianych XIX-wiecznych willi przeniesionych m.in. z zalanego Czorsztyna, na przełęczy Snózka znajdują się słynne „Organy” Władysława Hasiora,
- Maniowy – nazywane także „Nowymi Maniowami”, (w odróżnieniu od „Starych Maniów”, które znalazły się pod wodami Jeziora Czorszyńskiego”), większą część wsi stanowią budynki powstałe w latach 70. XX w. wykonane wg jednego projektu,
- Harkłowa – obok kościoła stoi dawny dwór obronny/lamusa z wieku XVII, powyżej wsi na polanie Ariake (dawniej polana Styrek) znajduje się ekskluzywny pensjonat „Akiko”, którego właścicielką jest japonka Akiko Miwa, powyżej tego pensjonatu osiedle Koszary Harkłowskie,
- Łopuszna – w górze wsi Ośrodek Zarybieniowy i Wylęgarnia Ryb Łososiowatych, na cmentarzu pochowany jest ks. prof. Józef Tischner, w górnej części doliny potoku Łopuszna stoi „Gajówka Mikołaja”,
- Waksmund – kościół z XIX w., rodzinna wioska Józefa Kurasia „Ognia”.

MUZEA

- Ośrodek Historii Turystyki Górskiej w schronisku pod Turbaczem,
- Muzeum Podhalańskie PTTK w Nowym Targu (w ratuszu),
- Skansen Taboru Kolejowego w Chabówce,
- Muzeum etnograficzne im. Władysława Orkana w Rabce-Zdroju,
- Muzeum Gorczańskie Jana Fudali w Rabce-Zdroju,
- Muzeum Orderu Uśmiechu w Rabce-Zdroju (w Rabkolandzie),
- Muzeum Górali i Zbójników w Rabce-Zdroju,
- Szkolna Izba Regionalna w Olszówce,
- Muzeum Biograficzne Władysława Orkana „Orkanówka” w Porębie Wielkiej,
- Muzeum Pierwszego Pułku Strzelców Podhalańskich Armii Krajowej im. ppłk. Macieja Jana Cieślaka w Szczawie,
- Izba Regionalna w Gminnym Ośrodku Kultury w Kamienicy,
- w Wiejskim Ośrodku Kultury w Ochotnicy Górnej – ekspozycja „Lotnicze Ślady w Gorcach” oraz rozbudowywana ciągle izba regionalna,
- Muzeum Pienińskiego Parku Narodowego w Krościenku n/Dunajcem,
- Izba Regionalna (muzeum, skansen) w zagrodzie Jana Królczyka w Osadzie Turystycznej Czorsztyn na półwyspie Stylchen w Kluszkowcach,
- Oddział Muzeum Tatrzańskiego – Muzeum Kultury Szlacheckiej w dworze w Łopusznej oraz XIX-wieczna chałupa Klamerusów z wyposażeniem z epoki,
- „Tischnerówka” – izba pamięci/muzeum poświęcone ks. prof. Józefowi Tischnerowi w Łopusznej,
- prywatne muzeum z bogatym zbiorem etnograficznym na Studzionkach (Ochotnica Górna) stworzone przez Z. Stypę.

VIII. CIEKAWOSTKI

a) lotnicze ślady w Gorcach:

- 3 września 1939 roku w Rabce-Zarytem samolot bombowo-rozpoznawczy PZL-23 „Karaś” z 31 Eskadry Rozpoznawczej 3 Pułku Lotniczego w Poznaniu uderzył i zniósł dom rodziny Smoleniów na północnych stokach Bani.

- 18 grudnia 1944 roku w okolicach Przełęczy Pańska Przehybka rozbił się amerykański bombowiec B-24 Liberator o imieniu własnym „California Rocket”, 9 członków załogi przeżyło – zostali uratowani przez partyzantów IV batalionu 1 PSP AK kpt. Juliana Zapalę „Lamparta”, natomiast los dowódcy samolotu Williama Beimbrinka do dziś nie jest znany. W 1994 roku w miejscu katastrofy został ustawiony pomnik w kształcie Liberatora z wykorzystaniem oryginalnych elementów maszyny. Dojście możliwe ścieżką edukacyjną GPN – „Dolina potoku Jaszcze”.
- Pomiędzy 27, a 28 stycznia 1945 r. na południe od Hali Długiej rozbił się radziecki samolot szturmowy Il-2, który uczestniczył w wyzwolaniu ziemi nowotarskiej. Miejsce niedostępne – obszar ochrony ścisłej GPN, źródłiska potoku Łopuszna.
- Na początku stycznia 1945 roku w Koninkach miało miejsce niecodzienne zdarzenie – ołóż wylądował samolot Po-2 „Kukuruźnik”, który miał przerzucić część ludzi działających w oddziale AL „Za Wolną Ojczyznę”. Dowódca oddziału por. Bruno Skutel „Zygryd” zdecydował, że samolot najpierw zabierze ранego kompana. Zaraz po starcie maszyna zahaczyła o lipę (przy kapliczce św. Rozalii) i uszkodziła podwozie. Na szczęście nie doszło do katastrofy.
- Wiosną 1972 roku niedaleko schroniska pod Turbaczem podczas startu śmigłowca SM-1 należącego do Zespołu Lotnictwa Sanitarnego w Katowicach doszło do wypadku. Silny podmuch wiatru rzucił maszynę na ziemię, w wyniku czego uległa uszkodzeniu. Nikt nie zginął.
- 25 maja 1973 roku na wschód od Obidowca uległ katastrofie samolot sanitarny L-200 Morava. Zginęła kobieta. W okolicach miejsca upadku samolotu przy czerwonym szlaku znajduje się symboliczny pomnik upamiętniający zdarzenie.
- W 1988 roku pod Kulakowym Wierchem rozbił się samolot PZL-104 „Wilga” należący do Aeroklubu Tatrzańskiego w Nowym Targu. Przyczyną wypadku było zaczepienie o stateczniki rozwijającego się spadochronu. Skoczek odciął się od tegoż spadochronu i wykorzystał zapasowy. Mniej szczęścia miał pilot, który zginął w tej katastrofie. W miejscu upadku samolotu postawiono krzyż.

b) miejsca związane z Karolem Wojtyłą/Janem Pawłem II:

- „Ołtarz Szałasowy” na Hali Turbacz – 17 września 1953 roku Karol Wojtyła odprawił Mszę Św. w drzwiach szałasu, przodem do wiernych – turystów i towarzyszy wycieczki. W 50 rocznicę tego wydarzenia ustawiono rekonstrukcję przedniej ściany szałasu.
- „Papieżówka” – schron robotniczy w Dolinie Kamienicy na polance zwanej „Do Grabca”, w którym przez dwa tygodnie lipca 1976 roku Karol Wojtyła przygotowywał się do wyjazdu na Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny w Filadelfii. Przed schronem własnoręcznie ułożony przez Karola Wojtyłę „bruk” z kamieni z obok płynącej Kamienicy.
- Na Polanie Rusnakowej przy żółtym szlaku prowadzącym z Nowego Targu do Tymbarku w 1979 roku powstała Kaplica Pasterska (zwana też Papieską lub Partyzancką) na planie krzyża Virtuti Militari, która została ofiarowana Janowi Pawłowi II. Obecnie w kaplicy w okresie od maja do października odprawiane są Msze Św. dla turystów. W drugą niedzielę sierpnia odprawiana jest uroczysta Msza Św., której tradycję w 1982r. wprowadził ks. prof. Józef Tischner.
- Na szczycie Lubania w 2004 roku został umieszczony krzyż papieski.

c) tablice upamiętniające:

- Na Czole Turbacza znajduje się tablica upamiętniająca ratowników GOPR, którzy zginęli w górach. Została ona wmurowana z okazji 50-lecia Grupy Podhalańskiej GOPR.

- Na ruinach schroniska na Lubaniu w 2004 roku została wmurowana tablica upamiętniająca nieistniejące już schroniska oraz schroniska górskie utracone w Karpatach Wschodnich.
- Na jednym z bloków skalnych na polanie Gorc Kamieniecki umieszczona jest tablica upamiętniająca Tadeusza Twardzickiego. W okresie międzywojennym był on organizatorem i inicjatorem prac doświadczalnych z zakresu tzw. halowania bydła rasy polskiej czerwonej w Gorcach.
- Obok schroniska na Polanie Wolnica znajduje się symboliczny grób Edwarda Moskały.

d) pozostałe:

- W 2012 r. pod Turbaczem stanął pomnik Żołnierzy Wyklętych, pomnik ma kształt krzyża brzoźowego i nakryty jest partyzancką czapką.
- Na Suhorze znajduje się obserwatorium astronomiczne należące do Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Nad potokiem Jamne znajduje się przysiółek Skalka, jedno z najwyższych położonych osiedli ludzkich w Polsce sięgające niemal 1000 m n.p.m. Inne wysoko położone osiedla to Koszary Łopuszańskie i Zarębek Wyżni nad Łopuszną oraz Koszary Harkłowskie nad Harkłową, a także Studzionki umiejscowione nad Ochotnicą Górną (czy jak kto woli Szlembarkiem).
- W wyższych rejonach doliny Łopusznej w latach 50. próbowano rozwinąć hodowlę żubra kaukaskiego, obecnie ten rejon zwie się Żubrowiskiem.
- Nazwa Hala Długa określająca polany między Turbaczem, a Kiczorą została nadana prawdopodobnie przez turystów, górale łopuszańscy nazywali ją Wierchy. Pn. część tej hali to Hala Wzorowa (od popularnych w okresie międzywojennym nowoczesnych i doświadczalnych gospodarstw pasterskich). Polana, na której znajduje się schronisko, PTTK nazywa się Wolnica, południowa część polany to Wierchy Zarębskie.
- W Zabrzeży osiedlu Wietrznice w Dolinie Dunajca znajduje się Tor Kajakarstwa Górskiego „Wietrznice”.
- Na Potaczkowej w 2000 roku postawiono krzyż milenijny wzorowany na krzyżu z Giewontu.
- Wieże widokowe: Królewska Góra (Polczakówka) oraz powstałe w 2015 roku – Gorc, Magurki i Lubań.

NAZEWNICTWO

Nazewnictwo w Gorcach, podobnie jak w całych Beskidach, jest pozostałością po gospodarce przyniesionej w te strony przez Wołochów, ma odpowiedniki w języku rumuńskim i odwołuje się do kultury pasterskiej. Wołoskiego pochodzenia są wszelkiego rodzaju Magurki i Kiczory. Wiele jest nazw mówiących o sposobie pozyskania terenu pod uprawę, np. Poręba, Zarębki, polany Żarnowiec czy Spalone, inne odwołują się do własności – Jackowa Polana, pol. Fiedorówki, Wyżnia Pol. Łapsowa. Limierze to przekształcona nazwa mielerzy, czyli kopców do wypalania węgla drzewnego, pol. Mraznica oznacza miejsce zimowania owiec, a pol. Solnisko miejsce wykładania soli. Pol. Jeziorne świadczy o istnieniu tam niegdyś stawku, pol. Szyja mówi o ukształtowaniu terenu, podobnie jak Kluczki, dawna nazwa najwyższego szczytu (wymieniana już w 1699 r.), wokół którego łatwo można było pobić. Pochodzenie nazwy Turbacz jest niepewne, właściwa nazwa to Trubacz odnosząca się wpierrw do potoku i polany, później przeniesiona na szczyt. Łączy się ją z grą na trombitach (ruskie „trubacz” to trębacz), lub, co bardziej prawdopodobne, od potoku (wschodnio rumuńskie słowo „turbat” znaczy wściekły, szalony). Są w Gorcach nazwy pochodzące od zwierząt – Wierch Lelonek, Borsuczyny, Świńskie Czoło oraz od roślinności, np. Łopuszna, Jaworzyna.

IX. MAPY, LITERATURA I STRONY INTERNETOWE:

LITERATURA

1. Mapy:

- „Gorce”, skala 1: 50000, Compass,
- „Gorce”, skala 1:40000, Compass – ale nie obejmuje całych Gorców,
- „Gorczański Park Narodowy”, skala 1:25000, Compass,
- „Gorce”, skala 1:75000, PPWK,
- „Gorce”, skala 1:35000 – dwa arkusze, WIT,
- „Gorce, Kotlina Nowotarska”, skala 1:50000, VKU (Słowacja) – ale bez pasma Lubania (to pasmo jest na arkuszu 159 – Beskid Sądecki),
- „Gorczański Park Narodowy”, skala 1:30000, Rewasz,
- „Gmina Ochotnica Dolna”, 1:28000, Navigator (obejmuje więc Ochotnicę Górną i Dolną).

2. Przewodniki:

- „Gorce”, wyd. Rewasz, 2011,
- „Gorce”, Józef Nyka,
- „Gorce”, Andrzej Matuszczyk,
- „Gorce”, Stanisław Figiel, 2001, wyd. PTTK Kraj z serii „Polskie Góry”,
- „Rabka i okolice”, A. Matuszczyk i E. Trybowska,
- „Gorczańskie kapliczki i krzyże”, Compass,
- „Gorczańskim szlakiem Władysława Orkana”, Grażyna Królikiewicz, Zygmunt Kruczek,
- „Szlakiem Seweryna Goszczyńskiego przez Gorce”, Zbigniew Kresek,
- „Drewniane gotyckie kościoły podhalańskie”, Marian Kornecki,
- „Gorczański Park Narodowy. 25 lat ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Gorców”, red. W. Różański, GPN 2006 – co prawda to nie przewodnik, ale potężna dawka ogólnych informacji o Gorcach,
- "Gorczański Park Narodowy. Przyroda i krajobraz pod ochroną", red. P. Czarnota, M. Stefanik, GPN 2015. Gorczańska monografia z okazji 35-lecia Gorczańskiego Parku Narodowego,
- przewodniki po ścieżkach przyrodniczych GPN.

3. Strony internetowe:

- www.gorczańskiPark.pl,
- www.visitkamienica.pl,
- www.skansen-studzionki.pl

Na podstawie skryptu Michała Huczyńskiego i Grzegorza Korczaka uzupełniła i poprawiła Joanna Dragon

*wszelkie uwagi proszę kierować na adres: joanna.dragon93@gmail.com

SKPG KRAKÓW